

Противоречивият образ на родното в цикъла „Епопея на забравените”

Поезията и белетристиката на Иван Вазов от 80-те години на 19в. е художествен израз на стремежа на твореца да осмисли духовната същност на предосвобожденската епоха и да я съпостави със своята съвременност, която е чужда на възрожденския идеализъм. Цикълът „Епопея на забравените” изгражда противоречив образ на българското, ценностно раздвоен между „дивото” и „дивното”, по думите на литературния историк Никола Георгиев.

Вазовите оди рисуват, от една страна, героико-романтичната картина на необикновеното преобразяване на народа през възрожденската епоха. Митологизираните титанични фигури от нашата история са представени като символни образи, свързани със съдбовни моменти от драматичната историческа съдба на нацията. Поетът откроява единството на индивидуалното и колективното, водача и неговите последователи и изразява идеята за чудото на изключителната промяна в светоусещането на българина. Стихотворенията от цикъла разкриват чрез похвата на идеализацията възхода, духовното израстване, но от друга страна реалистично отразяват тъмната страна на миналото – паденията, безчестието, предателския страх. Творецът, в чиято позиция се преплитат гордостта и срамът, създава многопланов, нееднозначен образ на родното, който се отличава с опозицията между славата и позора.

Силата на емоционалното въздействие на „Епопея на забравените” се дължи най-вече на ярката, неповторима персонализация на подвига, свързан с партиотичната мисия на великата историческа личност. На преден план изпъква народният будител, който прославя величието на националния дух, възкресява спомен на славното минало и извлича от дълбините на историята колективните нравствени ценности, формиращи народностното самосъзнание („Паисий”). Георят, издигнат на недостижим пиедестал като пророк, е изразител на общонародния блян и е посредник между древното, настоящето и бъдещето, между предците и потомците. Неговото пламенно, вдъхновено слово е и укор към родоотстъпниците, и призив към родолюбивите българи да се просветят всеотдайно на святата кауза. То чертае границата между срамното робско съществуване и новото битие на един осъзнал историческото си предназначение народ.

От днеска нататък българският род

история има и става народ!(..)

... и фърляше тайно през мрака тогаз

най-първата искра в народната сваяст.

(„Паисий”)

Наред с образа на хилендарския монах изпъква и ликът на един „мечтател безумен”- Раковски, който открива присъствието на българското в големия свят на световната история. Романтичният подход на патриотично настроения изследовател на старината възвеличава родното, като го издига до мащабите на „Вселената цяла”.

...твоят орлов поглед виждаше навред

от българска слава останки без чет(..)
(„Раковски”)

Паисий и Раковски разкриват героичното в миналото на българския народ. Друг тип персонажи в „Епопея на забравените” извършват бунтовната метаморфоза в настоящето. Сакрализирания образ на апостола, който е олицетворение на свещения националноосвободителен идеал, се откроява в одите „Левски”, „Каблешков”, „Бенковски”. В тези Вазови творби е изразено убеждението за мисионерската роля на народния водач, чието слово, изпълнено с патоса на революционните идеи, осъществява чудотворния прелом в битието на нацията. Чрез средствата на романтичната хиперболизация поетът представя грандиозната промяна в духовния свят на българина. Апологията на свящото избавително слово се свързва с посланията на евангелисткия текст, който потвърждава божествената, творческа сила на логоса, отъждествява с лика на Исус Христос: „В началото беше Словото, и Словото беше у Бога, и Бог беше Словото”. (Евангелие от Йоан, 1:1).

В много художествени текстове е разкрит върховният момент на преобразяване, когато под влияние на пламенната реч на изключителната личност народът решително преминава границата между робството и свободата, примирението и непокорството.

...човекът, що даде фаталния знак

и цял народ смело тикна своя крак,

желязната воля, железните сили,

могъщото слово, що слабий окрили(..)

(„Бенковски”)

Всичкото кипеше. Великото слово

на сърцата даде биене по-ново (..)

(„Каблешков”)

Вазовият одичен стил се характеризира с патетична интонация, лирическа екзалтация и възходяща градация на авторовите етични оценки и нравствено-философски обобщения. Възвишеното, величавото в българската история е пресъздадено с епопейна широта и мащабност, като са използвани специфични за жанра на одата реторични езикови средства: Сравнения в духа на житийния тип поетика („и като отшелник живееше в пост” – „Левски”), антитези и оксиморони. („И смъртта на тебе, о,

бесилко свята, / бе не срам, а слава нова на земята”; „О,бесило славно!” – „Левски”), хипербола („Ти иска да бутнеш, о, дух безпокоен, / нещастен мечтател, апостол и воин, / в един час делото на пет векове” – „Раковски”; „Той беше готов/100 пъти да умре на кръста Христов” – „Левски”; „Понякога взорът срещаше титани/на челата с тайни слова начъртани” – „Караджата”), символна образност, внушаваща аналогия с евангелски послания на Христос („И семето чудно падаше в сърцата / и бързо растеше на жътва богата” – „Левски”). Чрез тази експресивна лексика поета изразява значимостта на ключовите за цикъла мотиви, за връзката между човека и времето, Нравствения дълг на личността към отечеството, пробуждането от робския сън, смъртта и безсмъртието.

Някои от творбите в „Епопея на забравените” съдържат и жанровите особености на баладата, чрез което се постига митологизация на героичния подвиг, на необикновената саможертва, удивила дори и врага

И Хаджи Люзгар бей, главатарят стари,

пристъпи зачуден с хищни си другари

към таз жъртва силна, към тоз горд юнак

(„Бенковски”)

Във „Волов” баладичното намира израз в персонификацията на природата, представена в амбивалентен план – и като враждебна сила, вещаеща „безсловна” смърт, и като грижовна майка, която приласкава мъчениците и им дава желанието покой.

Балканът

Аз нямам за вази ни завет, ни път.

Янтра

Елате, нещастни, във моите обаятия!

Вазовият поетически цикъл може да се разгледа в контекста на разгорялата се през 80-те години на 19в. полемика с хулителите на българското, които злонамерено представят нашата история като мрачен низ от трагични поражения и откриват единствено проявлението на срамната робска психика. „Епопея на забравените” е вдъхновена защита на националното достойнство, на правото ни да се гордеем с изживяната от народа величествена метаморфоза. Творецът изразява категоричната си убеденост, че българите са изстрадали своето освобождение с цената на скъпи жертви. Отличителна особеност на художествения подход при пресъздаването на „нашото недавно” е изградената романтична картина на възрожденското общество, в което идеята за бунта е заличила чудодейно социалните граници и е осъществила мечтаното единение на нацията.

И всякоя възраст, класа, пол, занятие

взимаше участие в това предприятие...

(„Левски”)

Както в романа „Под игото”, така и в „Епопея на забравените” Вазов разработва мотива за лудостта, за красивото, опоетизирано безумие на героите, които са се извисили над еснафския бит и са отхвърлили дръзко робските комплекси: „Лудост бе пламнала във всяко око”(„Защитата на Перушица”). Достигнатият връх в драматичното историческо битие на нацията е осмислен като символ на победата над унижителното подчинение и страха от смъртта. Творецът изразява преклонението си пред изключителното по своя мащаб духовно израстване на българите.

И в няколко дена, тайно и полека,

народът порасте на няколко века!

(„Каблешков“)

Хиперболизацията е основен реторичен похват за представяне на колективния народен подвиг и на възвишената саможертва. На фона на всеобщата саможертвеност, обхванала „богати, сюрмаси,/ русите главички и белите власи“ („Защитата на Перушица“), изпъква необикновеното, смайващото в поведението на „простия чизмар“ Кочо. В трагичната ситуация на безизходица той прави мъчителен, но величав избор – на ужасяващата доброволна смърт пред опозоряването, но опазената и национално достойнство пред безчестието. Жертвоприношението на цялото семейство разтърсва със силата на емоционалното си въздействие, подобно на представените в античните трагедии покъртителни драми. В специфично за стила на Вазовите оди лирическо отстъпление е увековечен споменът за проявеното от доскорошните роби себеотрицание.

Перушице бледна, гняздо на герои,

слава! Вечна слава на чедата твои(..)

Паралелът с велики събития в световната история откроява непреходната стойност на извършеното от предците ни и разкрива гордостта от родното, което е съизмерено с легендарното, съхраненото в паметта на човечеството: „Картаген надмина, Спарта засрами.“ („Защитата на Перушица“); „едно име ново, голямо, антично, /като Термопили славно, безгранично“ („Опълченците на Шипка“).

Апологията на безпримерното „геройство: е съчетана обаче с болезнена, правдива констатация за тъмните страни на Априлската епопея, за неизбежните спътници на всеки порив към жадуваната свобода – „многого подлост“, „общия позор“. Сатиричното е жанрово-стилистичен контрапункт на одичното, на възторжения славослов. Авторовият

критицизъм е породен както от срамните „дни на падене“ в миналото, така и от антигероичния дух на следосвобожденската действителност. Цикълът „Епопея на забравените“ се отличава с идейно-емоционална позиция, чието основно проявление е опозицията слава-срам, и включва в широкия си обхват на изображение полета на свободния български дух и недостойните проявления на робските комплекси. Поетът отразява трагичния обрат в хода на въстанието, когато еуфорията на общонародния подем бързо отлита и е изместена на предателския страх и жалкото малодушие.

Бунтът се удави в паника ужасна,

де всичко високо падна и угасна(..)

(„1876“)

Защото страхът е бездушен и слеп,

на малките души – съветник свиреп.

(„Братя Жекови“)

Авторът гневно заклеява и измяната спрямо възрожденския идеал в епохата след Освобождението, Творецът разкрива горчивото си разочарование от неизпълнения, забравен завет на предците и изразява своята болка от неосъществения докрай прелом в светоусещането на народа, от незаличените напълно белези на тежкото иго – „синила от бича“ („Опълченците на Шипка“).

„Епопея на забравените“ откроява мрачното и светлото в българската история и в националния характер. Във Вазовите творби е осъществен синтез на утвърждаването и отрицанието, възторга и страданието, огорчението и оптимистичната визия за бъдещето на нацията. Композиционната рамка на цикъла, образувана от началната и

заклучителната ода – „Левски” и „Опълченците на Шипка”, извежда на преден план основното идейно послание на непреходната стойност на възвишения, съдбовен избор – индивидуален и колективен, свързан с изпълнението на свещена патриотична мисия.